

Н. САВРАСОВ
г. Славянск

ПСИХОЛОГИЯ КРЕАТИВНОСТИ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА: ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА И СОДЕРЖАНИЕ

Анализируются основные результаты исследований места и роли креативности в структуре профессиональной подготовки будущего специалиста и его учебной успешности, психологической динамики креативности на разных этапах профессиональной подготовки студента. Утверждается, что психологическая структура и содержание креативности личности студента выступают важными характеристиками данного психического явления, поскольку открывают путь к выяснению его существенных закономерностей и механизмов. Получены сведения о вхождении в структуру креативности личности студента показателей интеллектуальной, коммуникативной и общей эмоциональности, мотивации общения, внутренней мотивации будущей профессиональной деятельности, потребности активно действовать и добиваться успеха, социального самоконтроля.

Ключевые слова: креативность, личность, студент, структура, показатель, профессиональная подготовка, характеристика, фактор.

Стаття надійшла до редколегії 20.10.2015

УДК 159.922.8

Т. І. СВАТЕНКОВА

м. Ніжин

tanya_svatenkova@mail.ru

СПЕЦИФІКА ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕРМЕНЕВТИЧНОГО МЕТОДУ У ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ ОСОБИСТОСТІ У РАННІЙ ЮНОСТІ

У статті розкриваються специфічні психологічні особливості екзистенційних переживань особистості у період ранньої юності. Обґрунтовано актуальність впровадження герменевтичного методу у дослідження екзистенційних переживань особистості у період ранньої юності.

Розкрито специфіку і структуру екзистенційного переживання як важливого явища у розвитку внутрішнього світу особистості і основної передумови формування індивідуальних цінностей особистості.

На основі проведеного комплексного емпіричного та герменевтичного дослідження екзистенційних переживань у ранньому юнацькому віці створено та обґрунтовано динамічну схему екзистенційного переживання.

Ключові слова: екзистенційні переживання, ранній юнацький вік, герменевтичний метод, когнітивний компонент, конативний компонент, емоційний компонент, часова перспектива, смислова післядія.

У працях вітчизняних психологів С. Д. Максименко, М. Й. Боришевського, Р. О. Семенової, В. О. Моляко, Г. М. Андрєєвої, Л. І. Божович, М. Й. Боришевського, І. С. Булах, Л. С. Виготського, Є. І. Головахи, І. В. Дубровіної, Д. Б. Ельконіна, І. С. Кона, О. О. Кроніка, О. М. Леонтєєва, С. Д. Максименка, В. С. Мерліна, О. М. Прихожан, А. А. Реана, С. Л. Рубінштейна, О. В. Скрипченко, М. В. Папучі і зарубі-

жних науковців Е. Еріксона, К. Левіна, Ж. Піаже юність визначається як період самовизначення, розвитку часової перспективи, теоретичного мислення, рефлексії. Зокрема, як вітчизняні, так і зарубіжні науковці приходять до згоди у тому, що період юності вимагає детального вивчення, особливо через специфічні особливості формування цінностей, внутрішнього світу, взаємовідносин як стате-

вих так і дружніх, самореалізації та само ідентифікації, становлення дорослої особистості, набуття професійної ідентичності і здобуття сенсу існування [1, 118].

Отже, сьогодні юнацтво опинилося в умовах нестабільної суспільної свідомості, - коли немає затребуваних ідеалів в минулому, але і в теперішньому ще не віднайдені нові орієнтири, які були б адекватні змінам, що відбуваються у країні й у світі. Такі ідеали необхідні для майбутнього професійного, особистісного розвитку та національного самовизначення, тому сьогодні юнацтву дуже важко виділити і засвоїти норми дорослого життя, що супроводжується відчуттям невпевненості у завтрашньому дні. На разі, сучасний етап соціального розвитку суспільства «зсунув» у психологічному і «діяльнісному» планах межі всіх вікових етапів в сторону більш ранньої зрілості (у тому числі – соціальної). На відміну від порівняно недавнього минулого, до осіб молодого віку (21 рік і старше), які «щойно» закінчили ВНЗ, у суспільстві застосовується термін «вже дорослі люди». У зв'язку з цим зростає значущість юнацького віку для успішного формування особистості, так і для продуктивного соціального розвитку суспільства.

Загальноновизначені новоутворення як наслідок нормативних вікових криз особистості обґрунтовані і представлені у відомих теоріях психічного розвитку особистості, водночас особистості притаманна також і потенційна здатність до постійного самовдосконалення, що було предметом наукових досліджень таких науковців, як М. В. Папуча, Р. В. Павелків, В. М. Мицько, В. М. Поліщук. Саме ця особливість стала основою вивчення становлення особистості не тільки шляхом дослідження її психічного розвитку, але і через вивчення так званого «самостійного руху по життю» окремо взятої особистості, що втілюється за принципом самостійної суб'єктної активності людини. Принцип «самостійної активності» знайшов теоретичне обґрунтування в працях Б. Г. Ананьєва, С. Д. Максименка, В. А. Роменця, Л. І. Божович, І. С. Кона та багатьох інших науковців.

У В. В. Знакова ми зустрічаємо трикомпонентну структуру екзистенційного досвіду [2]:

- тезаурусний компонент, що являє собою приховане знання, яке характеризує принципову неможливість вербалізації всього, що ми знаємо;
- інтенціональний компонент визначається інтенціональними структурами, що характеризують спрямованість та вибірковість індивідуальної психічної активності;
- переживання, що виступають необхідним стрижневим компонентом.

Автор показує нам, що екзистенційний досвід – це сукупність сенсів певних унікальних життєвих подій і обставин, що сталися з людиною. І розкрили своє значення тільки для неї. Окрім того, екзистенційний досвід особистості не є однобоким, він має діалогічну структуру і включає в себе також і екзистенційний досвід значимих інших людей.

Інший автор, Н. А. Касавіна стверджує, що для набуття екзистенційного досвіду важливим є внесення структури сенсів у нього [3, 63]. Тобто екзистенційний досвід потрібно розплутати – структурувати, упорядкувати весь спектр переживань, що допомагає виявити екзистенціали, які становлять специфіку власне людського, культурного буття. У свою чергу, переживання відображають контакт суб'єкта зі світом у всіх ситуаціях людського життя.

На основі власного емпіричного дослідження Н. А. Касавіна, подає широкий аналіз категорії екзистенційного досвіду особистості. Особливо цікавим є твердження про те, що екзистенційний досвід – це своєрідний шлях примирення індивідуального існування з існуванням культури, де культура та особистість творяться заново [3, 67].

Аналіз екзистенційного досвіду дозволяє побачити слабкість емпіричного трактування чуттєвості як безпосередньої даності. Почуття, переживання – суть продукт культурного розвитку, поза яким вони були б лише примітивними реакціями на фізичні подразники. У зв'язку з цим, тема нашого дослідження і його актуальність не може бути повністю розкрита за допомогою статистичних методів дослідження й аналізу.

З метою виявлення специфіки досліджуваного явища нами було обрано 28 респондентів із загальної кількості учасників (за їх

власним бажанням) і проведено герменевтичне дослідження екзистенційних переживань особистості у ранньому юнацькому віці, на основі попередньо розробленої нами експериментальної схеми екзистенційних переживань (Рис.1.1)

Для розкриття значення складових розширеної базової динамічної схеми екзистенційного переживання, серед учасників експерименту (147 респондентів за власною згодою) було проведено попередньо модифіковану нами методику «Незакінчені речення». Авторська методика була апробована серед студентів I-III курсів ВНЗ України у II половині 2011 року (чисельність учасників 197 осіб), через півроку у 2012 році ми повторили спробу і підтвердили результати, отримані попередньо.

Стимулюючий матеріал (незакінчені речення) методики був побудований нами таким чином, щоб у відповідях респондентів

отримати вичерпну інформацію про екзистенційні цінності і переживання. Попередньо нами були розроблені такі параметри аналізу уявлень про екзистенційні переживання у юнаків та юнок:

- розуміння цінності (що особистість розуміє під цим явищем, який сенс вкладає у нього, уявляє його);
- уявлення про типові причини (що викликає або що впливає на появу цінності);
- емоційний параметр (відчуття, переживання, емоції, що викликає цінність);
- когнітивний параметр (про що думає особистість, яка переживає дану цінність, зміст її);
- конативний параметр (як поводить себе особистість у ситуації переживання даної цінності, що робить, творить);
- індивідуальна цінність (для чого існує дана цінність, чим вона є цінною для особистості).

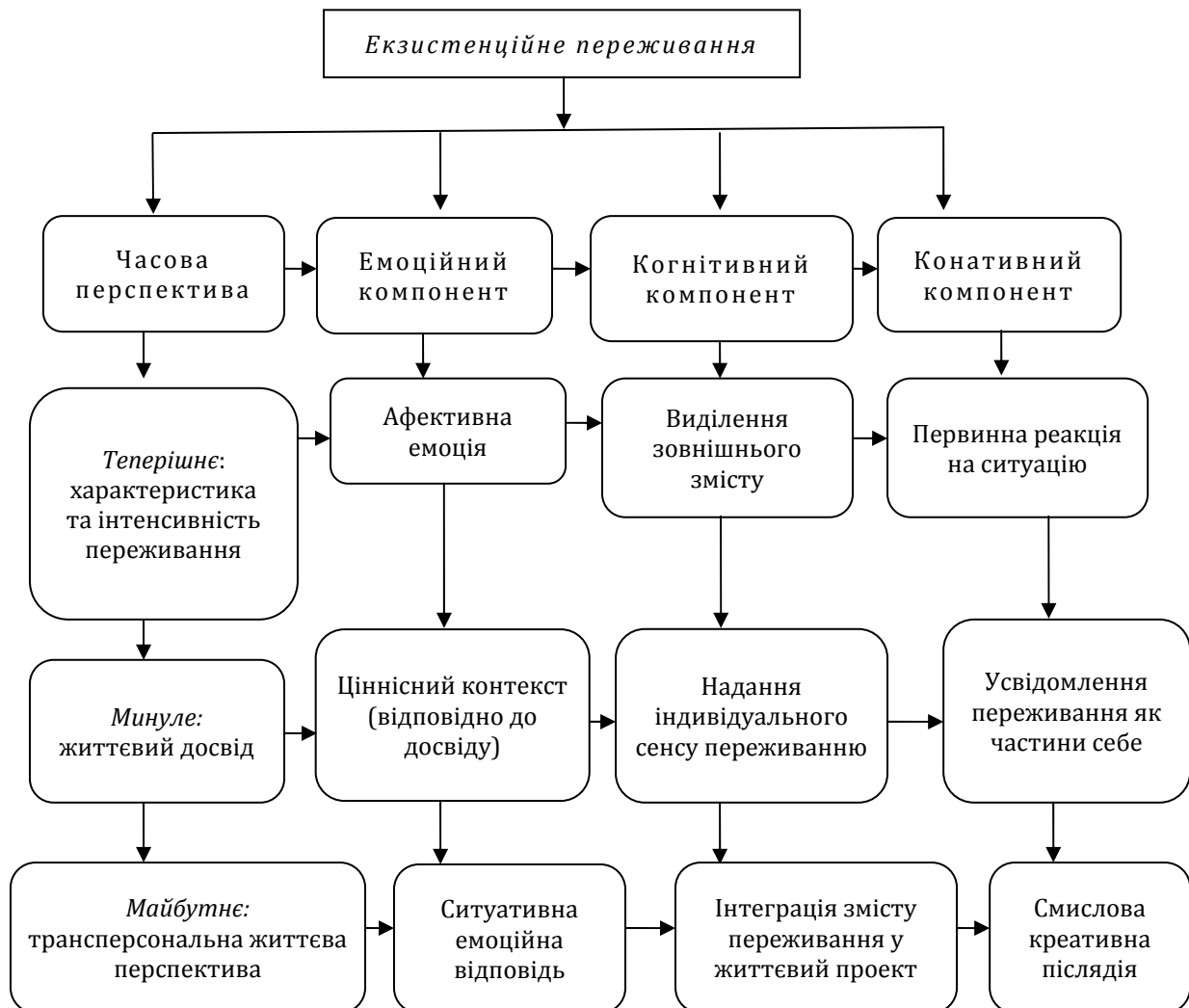

Рис.1.1. Схема динаміки перебігу екзистенційного переживання

Відповідно до вищеописаних параметрів, речення були розбиті на 4 блоки у відповідності до відомих нам екзистенційних цінностей смерті, свободи, самотності та сенсу життя (по 6 речень відповідно до обраних параметрів аналізу). Такий підхід дав нам змогу цілеспрямованого, анонімного, комплексного аналізу уявлень юнаків та юнок про важливі для нашого дослідження параметри і характеристики екзистенційних цінностей, а разом з ними й екзистенційних переживань.

Аналіз отриманих матеріалів проводився шляхом використання методу контент-орієнтованого аналізу та інтерпретації. Результати методики «Незакінчені речення» підтвердили особливості екзистенційного переживання, що втілюються через описані нами компоненти динамічної схеми екзистенційного переживання (емоційний, когнітивний, конативний, часова перспектива) та показали, яким чином досліджувані сприймають і усвідомлюють виділені екзистенційні тривоги смерті, самотності, відповідальності та сенсу. Дані результати допомогли глибоко проаналізувати історії-наративи досліджуваних з приводу важливої події у житті та сформулювати відповідні питання до глибинного інтерв'ю.

Дослідження проводилося у кілька етапів. На першому етапі респондентам було дано завдання написати твір на задану тему «Ситуація із мого життя, що найбільше мені запам'яталася і вплинула на моє подальше життя». Окрім опису власне ситуації, ми цілеспрямовано поставили рамки написання історії таким чином, щоб вона представляла собою так званий «повний» наратив, тобто містила всі важливі моменти для подальшого глибинного інтерв'ю та наративного аналізу, а саме: викладення суті (тези), орієнтація (час, місце, ситуація, учасники), комплекс дій (послідовність), оцінка (значимість і сенс дій, ставлення оповідача), резолюція (чим закінчилося) та перехід до теперішнього або вплив ситуації на теперішнє життя і переконання оповідача (так званий «код») [5, 219–247].

На другому етапі дослідження ми провели глибинне структуроване інтерв'ю для відтворення повної картини переживання ситуації і отримання досвіду екзистенційних пе-

реживань серед опитуваних [7, 101]. Метод глибинного структурованого інтерв'ю, на наш погляд, дав змогу повністю зосередитися на темі дослідження, на оповідачеві і його історії, не втрачаючи при цьому важливого емоційного контексту.

У нашому випадку метод глибинного (наративного) інтерв'ю заснований на уявленні про історію із життя як соціально-психологічного конструкту, що охоплює як соціальну реальність, так і суб'єктивний особистісний вимір внутрішніх переживань. Це дало змогу доповнити власне опис ситуації більш розгорнутим сенсом, що вносив оповідач під час розмови за допомогою міміки, жестів, пауз та уточнень, пояснень.

Заключний етап нашого дослідження полягав у здійсненні якісного аналізу наративного глибинного формалізованого інтерв'ю (так званий наративний аналіз [4, 139]) порівняння і співставлення результатів першого та другого етапів герменевтичного дослідження, використовуючи при інтерпретації текстів так зване правило герменевтичного кола – співставлення та порівняння частин тексту по відношенню до теми [6, 45]. Наративний аналіз ми проводили відповідно до категоріального підходу за категоріально-змістовою моделлю інтерпретації з використанням контент-орієнтованого аналізу ситуативного наративу (там же).

У результаті дослідної роботи ми отримали 28 повноцінних історій-наративів з екзистенційним контекстом (тобто таких, що описували значимі нетипові ситуації із життя і досвіду особистості та суттєво вплинули на перебудову життєвих планів останньої), серед яких 17 містили опис негативно оцінюваних переживань, а 11 – відповідно позитивно оцінюваних переживань. Характерною особливістю, що поєднувала усі історії, є те, що навіть у негативно оціненій ситуації усі оповідачі тяжіють до знаходження особливого індивідуального сенсу в ситуації та наголошують на отриманні корисного досвіду від переживання описаної ситуації. Визначальними подіями власного життя 7 оповідачів вважають смерть близької людини, 4 оповідача – народження близької людини чи хрестини, 5 респондентів описували перше

кохання як унікальний і незабутній досвід переживання, 5 опитуваних – зраду близької людини (розлучення батьків, що розцінювалося як зрада одного з них), 6 – ситуації власної фізичної травматизації чи близької людини, 1 респондент описав ситуацію кардинальної неочікуваної позитивної зміни у власному житті.

Проаналізувавши характер і внутрішній контекст описаних історій, ми виявили, що ситуації смерті близької людини розцінюються як ситуації об'єктивної фізичної втрати значимої людини; ситуації зради (розлучення) оцінюються як ситуації суб'єктивної психологічної втрати значимої людини і глибоких психологічних зв'язків із нею; ситуації травматизації оповідача чи близької людини оцінюються як ситуації імовірної фізичної втрати близької людини, чи психологічної втрати зв'язків із близькими чи вимушеної перебудови життєвих планів.

Перспективним напрямом подальшого дослідження проблеми глибинних переживань особистості у ранньому юнацькому віці вважаємо вивчення впливу екзистенційних цінностей на формування життєвих планів і перспектив з метою корекції уявлень молоді

про власні життєві перспективи. На нашу думку, це дало б змогу оптимізувати навчальний процес у ВНЗ, покращити успішність молоді і допомогти їй у професійному самовизначенні.

Список використаних джерел

1. Вовк М. В. Особливості переживання фрустраційних ситуацій юнацького віку // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. № 19. — К., 2013. — С. 118—124.
2. Знаков В. В. Непостижимое и тайна как атрибуты экзистенциального опыта [Электронный ресурс] / В. В. Знаков // Психологические исследования: электрон. науч. журнал. Т. 6. № 31. — 2013. С. 1. — Режим доступа: www.psystudy.com/index.php/num/2013v6n31/879-znakov31.html.
3. Касавина Н. А. Экзистенциальный опыт: переживание и становление структуры / Н. А. Касавина // Вопросы психологии. Научно-методический журнал. — № 7. — М., 2013. — С. 63—72.
4. Серый А. В. Психологические механизмы функционирования системы личностных смыслов / А. В. Серый. — Кемерово : Кузбассвуиздат, 2002. — 186 с.
5. Labov W. Speech actions and reactions in personal narrative // Analyzing discourse: Text and talk / Ed. by D. Tannen Washington, DC: Georgetown University Press, 1987. — P. 219—247.
6. László J. The Science of Stories: An Introduction to Narrative Psychology / J. László. — N. Y., 2008. — 268 p.
7. Michele L. Issel. Health Program Planning and Evaluation: A Practical, Systematic Approach for Community Health. Edition: 2, revised / Jones & Bartlett Publishers, 2008. — 234 p.

Т. СВАТЕНКОВА
Nizhin

THE SPECIFICS OF IMPLEMENTATION HERMENEUTICAL METHOD IN THE RESEARCH OF EXISTENTIAL EXPERIENCE OF INDIVIDUAL IN EARLY ADOLESCENCE

The article describes the specific psychological features of the existential experience of the person in his early youth. The urgency of the implementation of the hermeneutical method in the study of existential experiences of the individual in the period of early adolescence.

Specificity and structure of the existential experience as an important phenomenon in the development of the inner world of the individual and the basic prerequisites for the formation of values of individual personality.

On the basis of comprehensive empirical and hermeneutical study of existential experiences in early adolescence and reasonably created a dynamic scheme of existential experiences.

Key words: existential experiences, early adolescence, hermeneutical method, cognitive component, connotative component, emotional component, time perspective, semantic aftereffect.

Т. И. СВАТЕНКОВА
г. Нежин

СПЕЦИФИКА ВНЕДРЕНИЯ ГЕРМЕНЕВТИЧЕСКОГО МЕТОДА В ИССЛЕДОВАНИЕ ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНЫХ ПЕРЕЖИВАНИЙ ЛИЧНОСТИ В ПЕРИОД РАННЕЙ ЮНОСТИ

В статье раскрываются специфические психологические особенности экзистенциальных переживаний личности в период ранней юности. Обоснована актуальность внедрения герменевтического метода в исследования экзистенциальных переживаний личности в период ранней юности.

Раскрыта специфика и структура экзистенциального переживания как важного явления в развитии внутреннего мира личности и основной предпосылки формирования индивидуальных ценностей личности.

На основе проведенного комплексного эмпирического и герменевтического исследования экзистенциальных переживаний в раннем юношеском возрасте создано и обоснованно динамическую схему экзистенциального переживания.

Ключевые слова: экзистенциальные переживания, ранний юношеский возраст, герменевтический метод, когнитивный компонент, конативный компонент, эмоциональный компонент, временная перспектива, смысловая последствие.

Стаття надійшла до редколегії 23.09.2015

УДК 159.316.474

Н. І. СЕРДЮК

м. Бердянськ

serdyuk_nata@mail.ru

СПЕЦИФІКА РОЗУМІННЯ АТРАКЦІЇ ВЧИТЕЛЯМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ПСИХОЛОГАМИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ

Стаття присвячена розкриттю специфіки розуміння феномена атракції вчителями та практичними психологами загальноосвітніх шкіл. Подано експериментальні дані дослідження щодо особливостей розуміння педагогами та практичними психологами поняття атракції. З'ясовано, які фактори, на їхню думку, сприяють формуванню позитивних підліткових міжособистісних стосунків з однолітками та, які перешкоджають утворенню й збереженню дружніх стосунків серед підлітків. Проаналізовано заходи, форми виховної роботи класних керівників, а також психодіагностична та психокорекційна робота практичних психологів, щодо формування позитивних взаємин між підростаючими особистостями.

Ключові слова: атракція, педагог, психолог, підлітковий вік, міжособистісні стосунки.

Стосовно сучасного стану питання прояву атракції в підлітковому віці, то воно є досить актуальним у контексті навчально-виховного процесу. Підлітки значний проміжок свого часу проводять у школі і тісно спілкуються не тільки з однолітками, а й з учителями та з практичним психологом навчального закладу. Внесок дорослих у розуміння підлітками феномена дружби, побудови позитивних міжособистісних стосунків та формування атракції в цілому є досить важливим, саме вони і допомагають учням зрозуміти психологію цих стосунків. Адже від вдалих позитивних міжособистісних стосунків підлітків залежить, як їхня навчальна успішність, так і їхній психологічний стан. Але для того, щоб правильно пояснити їм норми та принципи міжособистісного спілкування з однолітками, в основі яких лежить атракція, педагоги повинні самі досконально зрозуміти це явище та в доступній формі донести своїм ученикам.

Проблема атракції цікавила, як зарубіжних, так і вітчизняних учених: Ф. Хайдер, Т. Ньюком, Г. М. Андрєєва, З. Рубін, З. О. Кіреєва, В. М. Куніцина, І. П. Волков, Е. С. Кузьмін, Н. Ф. Федотова та ін. Ряд науковців (Л. Ф. Анн, І. С. Булах, Л. В. Долинська, А. М. Прихожан, Н. М. Толстих та ін.) наголошували, про значущість емоційних стосунків у освітньому процесі, зазначаючи, що сучасна школа не повною мірою дбає про позитивний емоційний стан дитини, а сприяє формуванню формально-байдужо-негативних емоцій більшості учнів щодо себе та однолітків.

Метою статті є висвітлити специфіку розуміння атракції вчителями та практичними психологами загальноосвітніх шкіл.

Щоб з'ясувати особливості розуміння вчителями та практичними психологами підліткових міжособистісних стосунків, нами було проведено анкетування, в якому взяло участь 6 практичних психологів та 54 класних